

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.1.17>

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИ-РОСІЙСЬКОГО ДИСКУРСУ ФРАНЦУЗЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ

LINGUISTIC FEATURES OF THE ANTI-RUSSIAN DISCOURSE OF FRENCH INTELLECTUALS

Бритвін Д.В.,

*orcid.org/0009-0007-0811-2014**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романської філології**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто поняття анти-російського дискурсу, коротко окреслено основні шляхи його реалізації в історичній перспективі (XIX, XX, XXI століття) з акцентом на структурно-стилістичній складовій та досліджено особливості його маніфестації у французькому контексті, зокрема у середовищі французьких інтелектуалів. Відзначається, що мотив втрати ілюзій стосовно Росії /Радянського Союзу є однією з його найхарактерніших рис. Підкреслено, що анти-російський дискурс має мультидименсіональну природу, з часом еволюціонує від раціонально-політичного до домінування етичного /морального компонента у своїй структурі та слугує важливим інструментом «війни цінностей», що є у свою чергу важливим елементом сучасної геополітики та геокультурного порядку денного. Французькі інтелектуали забезпечують тяглість і тривкість анти-російського дискурсу, являючи собою своєрідну дискурсивну лабораторію, пропонуючи інтерпретативні схеми та забезпечуючи символічну медіацію. Зроблено висновок про особливості французького анти-російського дискурсу на тлі військової агресії Росії проти України, а на матеріалі текстів французьких інтелектуалів деталізовано мовні особливості сучасного анти-російського дискурсу: етично забарвлена, моралізаторська лексика; системна побудова бінарних опозицій; метафоричне кодування фальші та патології; афористична манера викладу; звернення до ключових концептів попередників. Бернар-Анрі Леві як яскравий представник сучасного французького інтелектуального дискурсу активно послуговується, зокрема, мобілізаційною лексикою та риторикою, не відділяє Україну від Європи (Заходу) при конструюванні бінарних опозицій на зразок «Росія – Захід» та тяжіє до перформативної природи висловлювань. У статті згадуються теоретичні напрацювання П. Бурдьє, а також аналізуються роботи М. Мендрас, М. Ельчаніноффа, А. Безансона, Р. Арона та інші. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів у курсах з дискурсології, стилістики французької мови, теорії комунікації.

Ключові слова: анти-російський дискурс, дискурс французьких інтелектуалів, путінізм, бінарні опозиції, іншування, війна цінностей, експресивна пейоративна лексика.

The article examines the concept of anti-Russian discourse, briefly outlines the main trajectories of its realization in a historical perspective (19th, 20th, and 21st centuries) with a focus on its structural and stylistic dimensions, and explores its specific features within the French context, particularly in the milieu of French intellectuals. It is also noted that the motif of disillusionment with Russia or the Soviet Union constitutes one of its most characteristic features. It is emphasized that anti-Russian discourse is of a multidimensional nature, gradually evolves from a rational-political framework toward the dominance of the ethical or moral component within its structure, and serves as an important instrument in the ongoing “war of values,” which in turn constitutes a crucial element of contemporary geopolitics and the geocultural agenda. French intellectuals ensure the continuity and resilience of the anti-Russian discourse, functioning as a kind of discursive laboratory, offering interpretative frameworks and providing symbolic mediation. Conclusions are drawn about the distinctive traits of French anti-Russian discourse against the background of Russia’s military aggression against Ukraine, while linguistic features of the modern anti-Russian discourse are analyzed on the basis of texts by French intellectuals. For example, it has been established that B.-H. Lévy, as a prominent representative of contemporary French intellectual discourse, actively employs mobilizing vocabulary and rhetoric, does not separate Ukraine from Europe (the West) when constructing binary oppositions such as “Russia–the West,” and tends toward the performative nature of utterances. The article refers to the theoretical contributions of

P. Bourdieu and analyzes the works of M. Mendras, M. Eltchaninoff, A. Besançon, R. Aron, among others. The practical significance of the research lies in the possibility of applying its results in courses on discourse studies, French language stylistics, and communication theory.

Key words: anti-Russian discourse, discourse of French intellectuals, Putinism, binary oppositions, othering, war of values, expressive pejorative vocabulary.

Постановка проблеми. Проблема існування, характеристики та оцінки анти-російського дискурсу неодноразово була у центрі уваги різноманітних праць вчених, що предсталиють різні галузі знань. Це пов'язано, з одного боку, з багатою історією взаємодії російської та французької культур, еліт двох країн, а з іншого – з очевидним наростанням й актуалізацією анти-російських настроїв у Європі й світі починаючи з 2014, а особливо – з 2022 року (початок російського повномасштабного вторгнення Росії в Україну), зокрема серед французьких інтелектуалів. Однак, у площині лінгвістичних розвідок ця тема лишається наразі недостатньо вивченою, і постає необхідність звернення до рефлексій учених та ілюстративного матеріалу минулого, як і до наукових надбань думки сучасників задля її розкриття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття у Франції проблема анти-російського дискурсу активно розроблялася у царинах культурології, політичної філософії та аналізу публічного мовлення. Серед найвідоміших праць слід згадати роботу Алена Безансона (*Sainte Russie*, 2012), де простежується історія російського авторитарного мислення; Мішеля Ельчаніноффа (*Dans la tête de Vladimir Poutine*, 2015; *L'empire de la morale*, 2022), що зосереджується на окремих дискурсивних інструментах виправдання насильства через моральну риторику; публіцистику Бернара-Анрі Леві (*L'esprit du judaïsme, Ce virus qui rend fou, Ukraine, chronique d'une guerre annoncée*), де антиросійський наратив набуває виразної етичної тональності. У європейському вимірі показовими стали студії Марі Мендрас (*Russie, l'envers du pouvoir*) та аналітичні доповіді IRSEM і Fondation Jean-Jaurès, що послідовно описують риторику Кремля і відповідний контрдискурс у французькому медійному полі. Ці тексти закріпили у французькій гуманітарній традиції уявлення про Росію як «імперію дискурсу сили» і сформували теоретичне підґрунтя сучасного анти-російського дискурсу у Франції. Серед українських науковців внесок у дослідження антиімперського та анти-російського дискурсу зробили Л. Масенко, В. Кулик, Т. Гундорова, С. Квіт, О. Гриценко: вони аналізували мову влади, пропаганди, ідентичності та постколоніальні моделі комунікації.

Постановка завдання. З огляду на недостатню кількість лінгвістичних досліджень

анти-російського дискурсу, зокрема в середовищі французької інтелектуальної думки, завданнями нашої розвідки буде:

- надати визначення анти-російського дискурсу та дослідити сформований інваріант цього явища;
- коротко прослідкувати розвиток анти-російського дискурсу в історичній перспективі, зокрема у Франції;
- окреслити основні шляхи реалізації анти-російського дискурсу за умов глобалізованого світу XXI століття, зокрема на тлі російської військової агресії проти України;

– запропонувати загальний мовний аналіз анти-російського дискурсу Бернара-Анрі Леві, відомого французького філософа, який є відомим своєю давньою про-українською позицією.

Виклад основного матеріалу. Для початку, слід визначитися з дефініцією анти-російського дискурсу. Можна запропонувати наступну: анти-російський дискурс – це певна цілісна система мовних практик, що спрямовані на формування негативного образу Росії як ідеологічного, політичного й культурного феномена. У його структурі домінують оцінні й експресивні засоби, опозиції типу «демократія – авторитаризм», «Європа – Росія», метафорика загрози та морального осуду. У ширшому контексті анти-російський дискурс виконує функцію символічного іншування (othering), через яке західна, зокрема французька, інтелектуальна традиція окреслює власні цінності, межі цивілізаційної ідентичності й систему політичної етики. Тобто, йдеться про певну інституціоналізовану систему оцінних висловлювань, що спрямована проти елементів, які є нерозривно пов'язаними з Росією у картині світу західних європейців. Серед них тематично найчастіше виділяють наступні блоки:

- авторитаризм / диктатура / влада «зверху»;
- маніпуляція кризами / війнами / конфліктами як інструмент політики;
- ідеологія / світогляд / ціннісні системи, що протистоять західним ліберальним моделям («російський світ»);
- централізм, панування держави над індивідом;
- колоніальна логіка історії / наратив «особливої місії»;
- пропаганда, дезінформація, контроль інформації;
- порушення прав людини / репресії / відсутність громадянських свобод.

Інтелектуальний дискурс є важливим у цьому відношенні, адже через нього реалізується публічна комунікація як «поле», де агенти змагаються за монополію на визначення істини [1]. Відтак, анти-російський дискурс – це результат боротьби за певне інтерпретаційне панування.

Якщо ж взяти історичний аспект, то бачимо, що анти-російський дискурс у Франції має довгу історію, і своєрідною точкою відліку можна вважати роботи Алексіса де Токвіля, зокрема праця «*De la démocratie en Amérique*». Токвіль конструює свій анти-російський на дискурс на аксіологічних бінарних опозиціях: Європа-Азія, свобода-рабство, суспільство-держава, ініціативність – покірність тощо [2]. Для нього Росія – це країна, де ієрархія замінює свободу. Вона, на його думку, являє собою ніщо інше як своєрідну «фальшиву Європу», європейський симулякр. За своєю природою, його анти-російський дискурс є радше моральним і політичним. Він є розробником й ініціатором дискурсивного архетипу «варварської Росії», який згодом підхоплять й інші дослідники, зокрема Астольф де Кюстін. До морального та політичного виміру, розробленого Токвілем, він додав естетико-профетичний вимір: його текст передбачувано насичений антитезами й паралелізмами, іронією й пафосом, метафорика для зображення Росії рясніє згадками про гризайль, холод, тишу тощо, а семантичні поля страху та дволиконості є одними з домінуючих [3].

Якщо у XIX столітті анти-російський дискурс здебільшого будувався навколо засудження деспотизму та відсутності громадянських свобод, то у XX столітті французькі інтелектуали зосередилися насамперед на викритті російського тоталітаризму як явища. Серед системних теоретиків анти-російського дискурсу цього часу можна назвати Реймона Арона з його критикою марксизму («опіум для французьких інтелектуалів у повоєнній Франції» [4]) та Алена Безансона. На їх думку, російська «духовність» є ширмою для виправдання насильства. Також, такі відомі публічні фігури, як Альбер Камю та Андре Жід теж можуть бути зараховані до французьких інтелектуалів, яких глибоко розчарувала Росія з огляду на міфічний та моральний аспект тоталітаризму (Андре Мальро та Жорж Бернанос можуть теж вважатися, хоч і дещо умовно, критиками тоталітаризму).

У XXI столітті, з одного боку, зберігаються традиційні лінії критики, однак з огляду на історичні реалії додається мотив «імперії, що відмовилась від деколонізації». Також у центрі

уваги прогнозовано постає явище путінізму, що дедалі більше переймає релігійні (месіанські) мотиви. У своїх роботах, присвячених Росії та путінізму, Мішель Ельчанінофф репрезентує російську політику як конструкцію, побудовану на суміші релігії, націоналізму та імперської метафізики, а філософським підґрунтям слугує так зване «євразійство». Вчений доходить висновку, що за нинішніх умов Росія являє собою певний «перевернутий світ», коли моральне зло подається як чеснота [5]. Марі Мендрас аналітично підходить до викриття російських наративів та поєднує різні конфлікти, розв'язані Росією (Чечня, Грузія, Україна), подаючи їх як певний континуум. Вона уявляє Росію своєрідною «вітринною імперією», а в її тексті домінують семантичні поля ілюзії та прикриття (*фасад, маска, брехня, симулякр* тощо) [6].

Загалом, на дискурсивному рівні французькі інтелектуали XXI століття підсвічують державний анти-гуманізм, делегітимують етику Кремля та демонтують імперський наратив як псевдофілософію, а сам анти-російський дискурс стає важливою частиною «війни цінностей» (що можна визначити як символічно-ідеологічні конфлікти, де ворогуючі сторони зіштовхуються у аксіологічній, моральній та культурній площинах, а медіасфера при цьому слугує потужним тлом для розгортання таких війн).

Мабуть, найвідомішим сучасним французьким публічним інтелектуалом, що активно викриває імперську суть сучасної Росії, є Бернар-Анрі Леві. Його анти-російський дискурс на семантичному рівні позначений метафізичною дихотомією Захід – Росія, при цьому Україна для нього є частиною Заходу. На відміну від стандартного анти-путінізму типової політичної критики, він патологізує сучасну Росію («вірус», «чума», «зараза», «інфекція, яка поширюється», «корозія, яка роз'їдає Європу зсередини») [7], вдаючись до семантики хвороби та розкладання. Україна вибудовується ним як анти-теза Росії: вона уявляється як «останній бастион Європи». Вона або встоїть, або впаде вся Європа, тобто додаються есхатологічні тональності. І тут працює експресивна лексика апокаліптичних наслідків («крах Європи», «кінець цивілізації гідності», «смерть ідеї Європи», «якщо Росія переможе / якщо Захід не відповість») [7], що виконує мобілізаційну функцію.

На лексичному рівні Бернар-Анрі Леві, характеризуючи Росію, активно послуговується

еспресивною пейоративною лексикою («мафіозна держава», «клетократія», «імперія брехні», «цинічна машина смерті», «неоімперія» тощо), лексикою сорому й вини («crime», «faute», «complicité», «mensonge», «barbarie morale», «péché collectif»)[7]. Росія у нього редукується до путінізму: він не залишає простору для «іншої Росії», опозиційної Росії, тобто він відчутно менше диференціює російське суспільство, ніж, скажімо, Марі Мендрас (яка все ж розрізняє режим і суспільство).

На стилістичному рівні у текстах Бернара-Анрі Леві багато елементів апеляції, а не аналізу, адже його риторика завжди звернена до адресата («ми», «Європа», «наші уряди»)[7]. Текст для нього – це насамперед акт заклик («ви не можете мовчати», «історія вас судитиме»)[7], і у цьому він дійсно ближчий до публіциста, ніж аналітика. Функція його висловлювання – перформативна, це заклик до дії й морального самовизначення, і тут він не оминає увагою патетику й драматизм, де анафори, гіперболи, метафори світла й темряви створюють бажаний ефект («*C'est la guerre du siècle*»; «*Jamais, depuis Sarajevo, l'Europe n'a été aussi proche du gouffre*»)[7]. Тому, з огляду на ці особливості, жанрово його тексти справляють враження політичних жестів чи маніфестів. Якщо порівнювати його виступи 2014-2022 та 2022-2025 років, очевидною є еволюція від раціонально-політичного до домінування емоційно-есхатологічного складника, від критики режиму до тотального морального засудження Росії як носія зла. Його дискурс стає скоріше глобально-моралізаторським, де Франція – лише один із адресатів. Типові для анти-російського дискурсу опозиції з плином часу онтологізуються: це вже радше Добро ↔ Зло, а не просто Демократія ↔ Авторитаризм. Еволюція анти-російського дискурсу як такого у Франції 2022–2025 років загалом повторює логіку й схему Бернара-Анрі Леві, але все ж помітно, що сам дискурс загалом радше не здатен бути на тому ж рівні пророчої патетики та експресивності.

Висновки. Отже, наша розвідка показала, що анти-російський дискурс – це складне поліструктурне явище, що з часом охоплює дедалі

більше площин, від суто політичної до моральної, аксіологічної, культурної, цивілізаційної, і характеризується гібридизацією регістрів (науковий, моральний, релігійний, медійний). Важливу роль у розширенні цього дискурсу відіграють інтелектуали. Французькі інтелектуали не просто підсилюють анти-російський дискурс, а структурують та кадрують його, і відтак, трансформують.

Французький анти-російський дискурс пройшов декілька етапів з XIX століття, і найважливішими його особливостями є: тісний зв'язок з літературною традицією, аксіологічний акцент (моральний універсалізм та гуманізм), мотиви розчарування та втрати ілюзій (адже серед французьких інтелектуалів захоплення Росією та зокрема революційним міфом – давня традиція). Серед мовних особливостей французького анти-російського дискурсу, з огляду, зокрема, на характеристики, подані вище, є: моралістська лексика, бінарні опозиції, метафорика фальші та патології, афористична тональність, інтердискурсивність та реактивація ключових понять попередників (відтак, можна говорити про тяглість анти-російського дискурсу у французькій інтелектуальній традиції).

У дискурсі Бернара-Анрі Леві, одного з найпомітніших французьких інтелектуалів XXI століття, відомих анти-російською позицією, можна виділити наступні мовні особливості на лексико-семантичному рівні: експресивна пейоративна лексика, лексика сорому й вини, ототожнення путінізму й Росії. Росія для Бернара-Анрі Леві стає не просто політичним супротивником, а моральним антагоністом людства: він не просто описує Росію, а вимагає дій проти неї. На стилістичному рівні його тексти містять біомедичну метафорику та риторику «останнього попередження». Він працює в регістрі пророка і свідка: не так аналізує, як звинувачує, не просто описує, а мобілізує, не раціоналізує, а екзальтує.

Серед перспектив подальших досліджень можна відмітити необхідність більш детального компаративного аналізу анти-російського дискурсу на лінгвістичному рівні, глобального його зіставлення з анти-російськими дискурсами у інших країнах, зокрема у франкомовних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bourdieu P. Langage et pouvoir symbolique : essai. Paris : Seuil, 1991. 320 p.
2. Tocqueville A. de. De la démocratie en Amérique. Paris : Garnier-Flammarion, 1981. Vol. 1–2. (Œuvres complètes ; t. 2).

3. Custine A. de. La Russie en 1839. Paris : Gallimard, coll. « Folio Classique », 1991. Vol. 1–2.
4. Aron R. L'Opium des intellectuels. Paris : Hachette Littératures, 2002. 350 p.
5. Eltchaninoff M. Dans la tête de Vladimir Poutine. Arles : Actes Sud, 2015. 176 p.
6. Mendras M. La Guerre permanente. L'ultime stratégie du Kremlin. Paris : Calmann-Lévy, 2024. 350 p.
7. Lévy B.-H. Chroniques sur l'Ukraine et la guerre russo-ukrainienne. Paris : La Règle du Jeu ; Le Point ; Le Monde, 2014–2025.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025